

Temanotat

Afghanistan: Kvinneledede hushold

LANDINFO

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon

© Landinfo 2018

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Landinfo er enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.

Alle henvendelser om Landinfos rapporter kan rettes til:

Landinfo
Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon

Storgata 33 A

Postboks 2098 Vika

0125 Oslo

Tel: 23 30 94 70

E-post: landinfo@landinfo.no

www.landinfo.no

Om Landinfos temanotater

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) innhenter og analyserer informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land som Utlendingsdirektoratet (UDI), Utlendingsnemnda (UNE) og Justis- og beredskapsdepartementet har behov for kunnskap om.

Landinfos temanotater er basert på opplysninger fra nøye utvalgte kilder. Opplysningene er behandlet i henhold til [anerkjente kvalitetskriterier for landinformasjon](#) og [Landinfos retningslinjer for kilde- og informasjonsanalyse](#).

Temanotatene bygger på både skriftlig og muntlig kildemateriale. En del av informasjonen som formidles, er innhentet gjennom samtaler med kilder på informasjonsinnhentingsreiser. Landinfo tilstreber bredde i kildetilfanget, og så langt mulig er det innhentet informasjon fra kilder som arbeider uavhengig av hverandre. Alt benyttet kildemateriale er fortløpende referert i temanotatene. Hensyn til enkelte kilders ønske om anonymitet er ivaretatt.

Notatene gir ikke et uttømmende bilde av temaene som undersøkes, men belyser problemstillinger som er relevante for UDIs og UNEs behandling av utlendingssaker.

Landinfo er en faglig uavhengig enhet, og informasjonen som presenteres, kan ikke tas til inntekt for et bestemt syn på hva praksis bør være i utlendingsforvaltningens behandling av søknader. Landinfos temanotater gir heller ikke uttrykk for norske myndigheters syn på de forhold og land som omtales.

About Landinfo's reports

The Norwegian Country of Origin Information Centre, Landinfo, is an independent body within the Norwegian Immigration Authorities. Landinfo provides country of origin information (COI) to the Norwegian Directorate of Immigration (Utlendingsdirektoratet – UDI), the Immigration Appeals Board (Utlendingsnemnda – UNE) and the Norwegian Ministry of Justice and Public Security.

Reports produced by Landinfo are based on information from carefully selected sources. The information is collected and analysed in accordance with [common methodology for processing COI](#) and [Landinfo's internal guidelines on source and information analysis](#).

To ensure balanced reports, efforts are made to obtain information from a wide range of sources. Many of our reports draw on findings and interviews conducted on fact-finding missions. All sources used are referenced. Sources hesitant to provide information to be cited in a public report have retained anonymity.

The reports do not provide exhaustive overviews of topics or themes, but cover aspects relevant for the processing of asylum and residency cases.

Country of Origin Information presented in Landinfo's reports does not contain policy recommendations nor does it reflect official Norwegian views.

SUMMARY

Women who live alone, are financially independent and without male networks are almost non-existent in Afghanistan. Female-headed households face many obstacles - obstacles of practical and economic nature, but also of a social and cultural character. In no parts of the population, there is an acceptance for women establishing a household of their own, without a male network that protects her. Support from the extended family is a prerequisite for the approval of the household in the community. Without such consent, the woman will not have access to housing, food on the table or safety for herself and her children.

Flight, acts of war and extreme poverty can lead to a disintegration of social security networks. Therefore, the most marginalised women can constitute exceptions to the general picture, and be amongst those who have no other option than to establish a household on their own. The same may apply to women who have broken core norms and brought shame on the family and thus have become excluded from the family network. These categories of women usually need assistance from relief agencies to survive.

SAMMENDRAG

Kvinner som bor alene, er økonomisk uavhengig og uten mannlig nettverk er nærmest ikke-eksisterende i Afghanistan. Kvinneledede hushold møter mange hindringer - det dreier seg om hindre av praktisk og økonomisk karakter, men også om sosiale og kulturelle hindringer. Ikke i noe sjikt av befolkningen er det aksept for at en kvinne etablerer eget hushold uten et mannlig nettverk som beskytter henne. Støtte fra storfamilien er en forutsetning for at husholdet aksepteres i lokalsamfunnet. Uten en slik aksept får ikke kvinnen tilgang til tak over hode, mat på bordet eller trygghet for seg selv og eventuelle barn.

Flukt, krigshandlinger og ekstrem fattigdom kan resultere i at de sosiale sikkerhetsnettene smuldrer opp. De mest marginaliserte kvinnene er derfor blant de som kan utgjøre unntak fra det generelle bildet, og være i en situasjon der de ikke har annet valg enn å etablere eget hushold. Det samme kan gjelde for kvinner som er utstøtt fra familienettverket for å ha brutt med sentrale normer og brakt skam over familien. Disse kategoriene kvinner trenger normalt bistand fra hjelpeorganisasjoner for ikke å gå til grunne.

INNHold

1. Innledning	6
1.1 Nærmere om begrepet «kvinnelede hushold»	6
2. Bakgrunn	7
2.1 Den kvinnelige befolkningen – likheter og ulikheter i livsbetingelser	8
3. Sosiale og kulturelle hindre	8
3.1 Æreskultur	9
3.1.1 Sosial kontroll	9
3.1.2 Zina – utenomekteskapelig seksuelt samkvem	10
3.2 Ekteskapsinstitusjonen.....	10
3.2.1 Unge, ugifte kvinner	11
3.3 Kvinnerens begrensede mulighet til å nyttiggjøre seg nettverk	12
4. Strukturelle hindre	12
4.1 Eiendomsrett.....	13
4.1.1 Tilgang til boligmarkedet	13
4.2 Medgift	14
4.3 Arv.....	15
4.4 Arbeid.....	16
5. Kvinner som kan utgjøre unntak fra hovedbildet	17
5.1 Skilte kvinner.....	17
5.2 Enker.....	18
5.3 Eldre kvinner	19
5.4 Marginaliserte kvinner.....	19
5.5 Utstøtte kvinner	20
5.6 Kvinner som har bodd i Iran.....	21
5.7 Særlig privilegerte kvinner	22
6. Oppsummering	22
6.1 Finnes kvinner som bor alene, forsørger seg selv og er uten mannlig nettverk?..	22
7. Referanser	24

1. INNLEDNING

Dette notatet belyser kvinneledede hushold i Afghanistan, og hvordan slike hushold forstås i en afghansk kontekst. Temaet er krevende å utrede. Det foreligger begrenset med informasjon og pålitelig tallmateriale om kvinneledede hushold, og samtidig har det blitt foretatt relativt lite forskning og analyser av fenomenet. Notatet baserer seg på det som finnes av åpne og offentlig tilgjengelige kilder. Noe av kildematerialet er publisert for flere år siden, men benyttes likevel fordi de strukturelle, sosiale og kulturelle forholdene som kildene har beskrevet, endres langsomt. I tillegg har Landinfo innhentet informasjon om temaet ved flere informasjonsinnhentingsreiser til Afghanistan i perioden fra 2013 til og med 2017. De aller fleste muntlige kildene er afghanere bosatt i Afghanistan, og er godt forankret i den afghanske kulturen.

De muntlige kildene er både primær- og sekundærkilder. Det har vært særlig viktig å drøfte ulike forhold knyttet til kvinneledede hushold med afghanske kvinner som er engasjert i kvinnerelaterte spørsmål innenfor rammen av kvinnenettverk og kvinneorganisasjoner. Disse kvinnene har bidratt med generell informasjon om afghanske kvinners situasjon, eksemplifisert med egne erfaringer. Dette er kvinner som tilhører et sosialt sjikt av befolkningen hvor det er legitimt at kvinner engasjerer seg i spørsmål om kvinners rettigheter. Det kan medføre at informasjonen de deler preges av deres subjektive erfaringsmateriale og synspunkter, og ikke nødvendigvis er representativ for de brede lag av befolkningen. Selv om de tilhører et høyere sjikt av befolkningen, dreier det seg imidlertid om kvinner som også har kunnskap om andre kvinners situasjon, også de mindre privilegerte.

I tillegg har Landinfo drøftet tematikken med lokalt ansatte i internasjonale organisasjoner og vestlige ambassader, men også representanter for lokale forskningsinstitusjoner, lokale journalister og forskere. Også disse kildene har bidratt med egne erfaringer og synspunkter for å belyse temaet, i tillegg til generell kunnskap som følge av deres arbeid og stilling.

De muntlige kildene er anonymiserte og de refereres verken med navn eller organisasjonstilknytning. Informasjonen er i all hovedsak ukontroversiell, men kildene er likevel anonymiserte for å forsikre at de ikke får problemer som følge av informasjonen de har formidlet.

1.1 NÆRMERE OM BEGREPET «KVINNELEDET HUSHOLD»

Hva begrepet kvinneledet hushold innebærer, og hvordan begrepet forstås i en afghanske kontekst, er viktig å avklare. Ulike kilder legger ulikt innhold i begrepet og de ulike elementene vektlegges forskjellig. Det gjelder både i kvantitativt og kvalitativt materiale.

Etter Landinfos vurdering, er det flere forhold som inngår i vurderingen av om husholdet er kvinneledet:

- Bor kvinnen alene (eventuelt med mindreårige barn)?
- Er kvinnen økonomisk uavhengig og selvforsørget?

- Er kvinnen uten beskyttelse og kontroll av mannlig nettverk?¹
- Er kvinnen familiens hovedforsørger?²

Enkelte av kildene som dette notatet bygger på er lite eksplisitte i hva som legges i begrepet. De ulike definisjonene og forståelsene av begrepet kan derfor være en potensiell feilkilde. Det gjelder både det skriftlige materialet og de muntlige kildene som presenteres i notatet.

2. BAKGRUNN

Lov og rett i Afghanistan er en kombinasjon av formelle lover, tradisjonell rett og sharia. Det kan av den grunn være krevende å få klarhet i rettstilstanden på ulike områder. Dette gjelder særlig rettsområder som omhandler kvinner, hvor tradisjonell rett står sterkt.

Kvinner har de siste årene fått flere formelle rettigheter. Grunnlovens artikkel 22 slår fast at kvinner og menn har samme rettigheter og plikter (Constitution of Afghanistan 2004). Kvinner har stemmerett og øremerkede plasser i parlamentet. Det er ingen formelle hindringer mot at kvinner tar utdanning, har lønnet arbeid eller formue og eiendom. Virkeligheten er imidlertid annerledes, og de formelle rettighetene gjenspeiler ikke realitetene for kvinner i de brede lag av befolkningen. I Afghanistan er det ofte stor avstand mellom lover og intensjoner på den ene siden og implementering av disse på den andre. Det ble påpekt av en representant for en kvinneorganisasjon (samtale i Kabul, mai 2017) at mens det formelle, juridiske rammeverket er bra, hindrer afghansk kultur og tradisjon at lovverket implementeres.

Det har ikke vært offisiell folketelling i Afghanistan siden 1979. Det er derfor stor usikkerhet knyttet til tall og statistikk over demografiske forhold. Ingen kan med sikkerhet angi absolutte eller prosentvise tall på utbredelsen av kvinneledede hushold. Ifølge det afghanske statistikkbyrået (Central Statistics Organization / CSO) er om lag én prosent av afghanske hushold ledet av en kvinne og 0,4 prosent av befolkningen bor i slike hushold (CSO 2017, s. 8; CSO 2016, s. 18). Samtidig hevder kilder som sosialantropolog Lena Ganesh at skammen over å være uten mannlig nettverk kan bidra til at enkelte kvinner underkommuniserer at de er i en slik situasjon, og eksempelvis oppgir den ti år gamle sønnen som familiens overhode (Ganesh 2017, s. 23).

Representanter for en kvinneorganisasjon (samtale i Kabul, september 2015) forklarte at det ikke er en prioritert sak for kvinnebevegelsen å kjempe for at kvinner skal gis

¹ Selv om en kvinne har etablert eget hushold, er hun ikke nødvendigvis økonomisk uavhengig – og hun kan være under beskyttelse og kontroll av mannlige slektninger. En bror eller annen mannlig slektning kan eksempelvis bo i umiddelbar nærhet og dermed beskytte, kontrollere og forsørge kvinnen som bor i et eget hushold.

² Hushold der kvinnen er familiens hovedforsørger, kan inneholde menn. Kvinnen kan eksempelvis bo sammen med sin ektefelle eller andre mannlige slektninger, men på grunn av arbeidsledighet, sykdom, funksjonshemming eller alder, er ikke mannen/mennene i stand til å arbeide og forsørge familien. I og med at kvinnen er den som har arbeid og forsørger familien økonomisk, anses familien – i henhold til denne definisjonen – som et kvinneledet hushold. Denne kategorien vies relativt liten oppmerksomhet i dette notatet.

anledning til å etablere egne hushold. Ifølge representantene vil det være et helt nytt konsept i afghansk kultur, uten klangbunn i afghansk tradisjon og samfunnsstruktur.

2.1 DEN KVINNELIGE BEFOLKNINGEN – LIKHETER OG ULIKHETER I LIVSBETINGELSER

Afghanistan er et svært konservativt land der menns kontroll over kvinner er dypt forankret i kultur og sosial praksis. Som i alle samfunn finnes variasjon i hvordan dette preger det sosiale livet, både på individnivå og gruppenivå. Afghanske kvinner dekker et bredt spekter med mange nyanser; på den ene enden av aksene finnes kvinner som er yrkesaktive og viktige samfunnsaktører, mens på den andre enden er kvinner som aldri er tilstede i det offentlige rom og som fullstendig er fratatt muligheten til å påvirke eget liv og egen situasjon (se Landinfo 2015, s. 1, 2).

Ut fra tilgjengelig kildemateriale å dømme, er uansett det store flertallet av afghanske kvinner i en situasjon hvor de i begrenset grad kan påvirke egne livsbetingelser. Mens kvinner i enkelte segmenter av befolkningen synes å ha fått noe mer selvstendighet de siste årene, trekker den forverrede sikkerhetssituasjon i motsatt retning. Mye av den konfliktrelaterte volden rammer vilkårlig, særlig på veinettet. Fordi familiene ønsker å beskytte kvinner og barn, begrenser de derfor bevegelsesfriheten deres (samtale med kvinneorganisasjon i Kabul, mai 2017).

3. SOSIALE OG KULTURELLE HINDRE

Det finnes en rekke sosiale og kulturelle hindre som bidrar til å forklare hvorfor andelen kvinneledede, uavhengige hushold i Afghanistan er så forsvinnende liten.

Samhold, tilhørighet og fellesskap er viktige verdier for afghanske familier. Mannen er overhode i familien, og myndighet og retten til å ta beslutninger i husholdet er forankret hos familiegruppens eldste mann. En sønn kan overta som familiens overhode dersom faren på grunn av sykdom, alder eller andre forhold ikke lenger er i stand til å utøve rollen. Normalt overtar den eldste sønnen, men det kan også være den sønnen som er best egnet til å representere familien utad – eksempelvis den som er mest talfør – som overtar (Wimpelmann, e-post 2018).

Ifølge den afghanske sosialantropologen Hafizullah Emadi (2005, s. 168) er afghanske kvinner i prinsippet underordnet menn og forpliktet til å adlyde kollektivets menn. Afghanske kvinner har tradisjonelt blitt sett på som menns eiendom.³ Kvinner identifiseres gjennom deres forhold til menn; som kone, mor, datter eller søster. Morens navn er ikke nedfelt på barnets fødselsattest, brudens navn nevnes ikke på

³ Det rapporteres fra østlige Afghanistan, fra det konservative Shinwar-distriktet i Nangarhar-provinsen, at enker blir solgt. Prisen skal variere fra 530 til 3200 USD, og de selges hovedsakelig til eldre menn som bor på den pakistanske siden av grensen, slik at det er umulig for kvinnene å finne veien hjem. I 2016 møtte Landinfo en journalist som bekreftet at det er et marked i Shinwar hvor kvinner ukentlig blir kjøpt og solgt. Journalisten hadde jobbet med saken over tid, men hadde blitt utsatt for grove trusler, og materialet er derfor upublisert. En kvinnelig politiker fra Nangarhar, Agneza Shinwari, var ifølge journalisten «out-spoken» mot denne tradisjonen. I februar 2015 ble kvinnen drept av en bilbombe (BBC 2015). Afghanske myndigheter og menneskerettsorganisasjoner skal være kjent med flere slike saker (Tasal 2012). Dette er en praksis som er avgrenset til Shinwari-stammen, og som fordømmes av brorparten av den afghanske befolkningen.

bryllupsinvitasjonen og når en kvinne dør omtales hun som «konen til ...» eller «moren til ...» (Saifi & Ahuja 2017).

I svært mange miljøer er det aksept for at en mann utover vold mot ektefellen dersom hun er «ulydig» eller forsømmer sine plikter som kone; eksempelvis dersom hun går ut uten tillatelse, nekter å oppvarte ektemannen eller serverer brent eller dårlig mat. Når afghanske menn blir spurt om hvorfor de slår sin(e) hustru(er), svarer de at «this is my right» (Kramer 2018).

3.1 ÆRESKULTUR

Ifølge sosialantropologen Unni Wikan (2008) kjennetegnes æreskulturer av at æren er selve aksen som livet roterer rundt. Ære handler om hvordan en person eller et kollektiv framstår – og om respekt i egne og andres øyne. Kollektivet og storfamilien er sentrale sosiale institusjoner som står over individets ønsker og behov, og en familie uten ære er en familie uten status. Å bli oppfattet som skamløs eller vanæret er noe av det mest alvorlige som kan ramme et kollektiv i en æreskultur, og dette har store konsekvenser for gruppens sosiale og økonomiske posisjon i lokalsamfunnet.

3.1.1 Sosial kontroll

Den afghanske kulturen er en æreskultur. Afghanistan er et utpreget patriarkalsk samfunn og kjønnssegregeringen er sterk. Samhandling mellom kvinner og menn er regulert og organisert. Kvinner er bærere av familiens ære. En kvinne som oppfører seg på en måte som oppfattes usømmelig, påfører hele familien skam og vanære, forutsatt at dette er kjent utenfor familien. I æreskulturer er menns kontroll over kvinner viktig for familiegruppens anseelse og posisjon, og status betinges av mennenes evne til å ha kontroll over kvinnene og ha orden i eget hus. Kvinner må beskyttes, kontrolleres og fremstå med renhet og høy moral – kvinner må med andre ord underlegges en streng sosial kontroll. Dette kan gi ulike utslag, men handler ofte om å legge begrensninger på kvinnenens bevegelsesfrihet. Når jentebarn kommer i puberteten, iverksettes kjønnssegregerende tiltak.

Flere forhold forklarer en afghansk kvinnes livsbetingelser og grad av handlingsrom. Omfanget av kjønnssegregering og graden av kvinners bevegelsesfrihet avhenger blant annet av etnisitet, geografi og hvilket sosialt sjikt av befolkningen kvinnen tilhører.

Den desidert viktigste faktoren som bidrar til å forklare en kvinnes handlingsrom er hvilken familie hun tilhører. Enkelte familieoverhoder tillater ikke at familiens kvinner beveger seg i det offentlige rom uten å være ikledd heldekkende burka og ledsaget av en nær mannlig slektning (*mahram*). I konservative familier tillates kun at kvinner omgås mannlige slektninger som hun i henhold til sharia ikke kan gifte seg med; far, brødre, biologiske onkler og nevøer. Andre kvinner tillates å ha lønnet arbeid eller de går alene til basaren for å gjøre innkjøp. Familien er avgjørende for om hun har tilgang til økonomiske ressurser, gis mulighet til å gå på skole, tar utdanning og har lønnet arbeid.

Handlingsrommet til kvinner i den utdannede middelklassen er normalt større enn i andre deler av befolkningen, men langt fra ubegrenset. Familiens omdømme og anseelse er det primære også i denne delen av befolkningen. En høyt utdannet kvinne (samtale i Kabul, september 2015) forklarte at hennes ektefelle har mange jobberelaterte reiser. I disse periodene bor broren sammen med henne, for å hindre at det begynner å gå rykter i nabolaget. En ung kvinne bosatt i Kabul, men som ventet på

familiegjenforening med sin ektefelle i London, fortalte at inntil hun kunne flytte til London, bodde hun sammen med sin mor for å forhindre folkesnakk om at hun bodde alene.

3.1.2 **Zina – utenomekteskapelig seksuelt samkvem**

Det er en utbredt oppfatning at en kvinne som forlater sitt hjem uten tillatelse må disiplineres, og ofte utsettes hun for fysisk vold (Wimpelmann 2017). Rykter og udokumenterte påstander kan i seg selv medføre ærestap.

I henhold til både sharia, afghansk lovgivning og tradisjonell rett er utenomekteskapelig seksuelt samkvem, *zina*, belagt med strengt straffeansvar.⁴ I tillegg kan kvinner som forlater hjemmet sitt uten tillatelse dømmes for forsøk på zina (*attempted zina*), fordi de har satt seg i en situasjon hvor de er uten familiens beskyttelse, og dermed har gjort seg tilgjengelig for zina (UNAMA & OHCHR 2013, s. 22). Dette er uavhengig av hva som har vært bakgrunnen for og motivet for at de forlot hjemmet sitt.

Det er åpenbart at et slikt legalt rammeverk og det sosiale klimaet som dette har utspring i, medfører at kvinners bevegelsesfrihet og handlingsrom blir svært begrenset, og at terskelen for å etablere eget hushold blir svært høy. UNAMA uttrykker det slik:

Fears of prosecution for «zina» severely limit women's right to freedom of movement and their right to exercise their choice to end an abusive marriage. Women trying to live alone after ending an abusive marriage also face the same risk (UNAMA & OHCHR 2015. s. 29).

3.2 **EKTESKAPSINSTITUSJONEN**

Ekteskapsinstitusjonen er svært viktig i Afghanistan, og de aller fleste afghanere gifter seg. Ifølge estimater er det kun én prosent av afghanere i aldersgruppen 35-39 år som aldri har vært gift. Dette gjelder både kvinner og menn (CSO & Ministry of Public Health 2017, s. 61).

Tilnærmet alle ekteskap er arrangerte. Å finne egnede ekteskapskandidater for sønner og døtre, regnes som en av de viktigste oppgavene foreldre har. Ekteskap er den eneste lovlige og sosialt aksepterte rammen for seksualitet og reproduksjon. Utenomekteskapelig samkvem er, i tillegg til å være straffbart, sosialt og kulturelt helt uakseptabelt. Det forekommer i enkelte urbane middelklassemiljøer at den kommende brud og brudgom kan påvirke valget av ektefelle, og i et lite fåtall tilfeller dreier det seg om såkalte kjærlighetsekteskap. Uansett må rammen rundt ekteskapet være arrangert, og det er viktig at ekteskapsinngåelse skjer med familiens aksept (Wimpelmann, e-post 2018).

En ugift kvinne skal bo i sin fars hus inntil hun inngår ekteskap. Gifte kvinner bor, i henhold til afghansk kultur og tradisjon, sammen med sin ektemann og hans familie; hun tilhører svigerfamilien. Slektskap regnes i farslinjen. Farslekten har både det juridiske og praktiske ansvaret for barna.

⁴ Det har nylig vært en lovrevisjon av straffeloven. I henhold til den nye straffeloven er straffen for frivillig sex mellom voksne som ikke er gift med andre redusert fra femten til to år. Det gjenstår å se hvordan implementering av de nye bestemmelsene blir.

Avtale om ekteskap blir normalt inngått mellom to familier som allerede har en nær og god relasjon, eller som har ønske om å etablere eller styrke relasjonen mellom familiene. En stor andel av ekteskapene som inngås er mellom familier som er i nær slekt med hverandre. Slike familiebaserte ekteskap gir grunnlag for stabilitet, og gjør det enklere for kvinnens familie å opprettholde kontakten med henne og bistå henne ved behov.

Samtidig er konsekvensene av splittelse og konflikt ekstra store når det dreier seg om nær slekt. Kvinnens biologiske familie, eksempelvis brødre, er normalt forsiktige med å blande seg inn i interne forhold i svigerfamilien. Særlig er det vanskelig dersom det er konflikt mellom kvinnen og hennes ektemann, som krever at ulike hensyn må balanseres (lokalt ansatt ved vestlig ambassade, samtale i Kabul april 2017). Selv om familier normalt er avventende med å gripe inn, finnes det enkelte som rapporterer om brødre og fedre som hjelper en søster eller datter med å komme ut av et voldelig ekteskap (Rasmussen 2015).

3.2.1 Unge, ugifte kvinner

Den sterkeste sosiale kontrollen er normalt rettet mot unge, ugifte kvinner som skal være «rene» når de overlates til sin ektemann (lokal journalist i Kabul, april 2017). Hvordan den sosiale kontrollen utøves varierer mellom ulike geografiske områder, ulike sjikt i befolkningen og hvorvidt kvinnen er bosatt i byen eller på landsbygda.

Det finnes ikke etterrettelige data om ekteskapsalder, men det er ubestridt at ekteskapsalderen generelt er lav. Det er en utbredt oppfatning i Afghanistan at ungdommer som har nådd en viss fysisk modenhet – kommet i puberteten – er klare for å inngå ekteskap. I de fleste afghanske familier blir jenter giftet bort i ung alder. Ifølge UNICEF (2018, s. 11) er minst én av tre jenter gift før de har fylt 18 år. Det kan være risikabelt å vente for lenge, det kan da bli stilt spørsmål ved kvinnens moral og hvorfor hun fortsatt er ugift (samtale med kvinneorganisasjon i Kabul, oktober 2013).

Enkelte familier i middelklassen prioriterer annerledes. En kvinne som tilhører det utdannede sjiktet i landet, fortalte at hennes datter studerer på universitetet og bor i egen leilighet, men foreldrene bor i nabo-leiligheten (representant for en kvinneorganisasjon i Kabul, september 2015).

Det finnes enkelte studenthjem for kvinnelige studenter. Studenthjemmene er tilknyttet utdanningsinstitusjoner i de urbane sentrene. I 2016 bodde om lag 6000 kvinnelige studenter på studenthjem tilknyttet offentlige universiteter, og tallet hadde vært økende i de foregående årene. Til sammenligning bodde nesten ti ganger så mange mannlige studenter på studenthjem (CSO 2017, s. 39). Også enkelte private utdanningsinstitusjoner tilbyr egne studenthjem for kvinnelige studenter (US Agency for International Development 2018).

Studenthjemmene praktiserer streng kjønnssegregering, og har kun kvinnelige ansatte. Slike studenthjem synes å være en sosialt akseptert boform for unge kvinnelige studenter som på grunn av studier ikke kan bo sammen med storfamilien (Wimpelmann 2017, s. 16). De offentlige studenthjemmene huser i hovedsak kvinnelige studenter fra fattige familier i provinsene, og gir dermed åpning for at også de kan ta utdanning (Pajhwok 2018; e-post fra diplomatkilde 2018). Den norske journalisten og forfatteren Kristin Solberg har ellers skrevet bok om en jordmorskole i Wardak-provinsen, hvor kvinnene som går på skolen kommer fra flere provinser og bor på skolens område (Solberg 2013).

3.3 KVINNERS BEGRENSEDE MULIGHET TIL Å NYTTIGGJØRE SEG NETTVERK

I Afghanistan er nettverk viktig, og afghanere er gode nettverksbyggere. Det finnes en rekke ulike nettverk som har ulike funksjoner og betydninger. Nettverk spiller en betydelig rolle for å få tilgang til arbeidsmarkedet, boligmarkedet og liknende. Gjestfriheten strekker seg langt, og den kulturelle og moralske forpliktelsen til å hjelpe er stor (se Landinfo 2017).

Kvinner kan i mye mindre grad enn menn nyttiggjøre seg nettverkene. Den sosiale kontrollen som kvinner er underlagt, bidrar til at hun kan ikke bygge og utvikle nettverk på samme måte som menn. Mens menn kan spille på profesjonelle, politiske og etniske nettverk, er det i hovedsak kun kvinnenettverk og storfamilien som kan utgjøre en kvinnes nettverk. En kvinne kan eksempelvis ikke be om en seng å sove i eller et måltid mat fra nettverk som hun ikke har et nært slektskap til. På sosiale samlingssteder i det offentlige rom, som tehus i basarene, utvikles nettverkene. Kvinner har i begrenset grad tilgang til slike arenaer. Samtidig bidrar mobiltelefon og sosiale medier til at kvinner, i større grad enn tidligere, har mulighet til å holde kontakt med andre nettverk enn storfamilien.

4. STRUKTURELLE HINDRE

I tillegg til de sosiale og kulturelle hindrene, finnes også en rekke strukturelle forhold ved det afghanske samfunnet, som også forklarer det marginale antallet uavhengige, kvinneledede hushold. Økonomiske rammebetingelser er en av de viktigste årsakene.

Familien er en økonomisk enhet, og menn har plikt til å forsørge familien. Forsørgelsesplikten står sterkt, bygger på prinsippene i sharia og reguleres av sivilloven. Dersom mannen ikke overholder forsørgelsesplikten, gir det kvinnen rettslig grunnlag for skilsmisse (Civil Code 1977, artikkel 191-193). Kvinner har på sin side omsorgsoppgaver, utfører husarbeid og er ansvarlige for den daglige driften av storfamilien (se Landinfo 2017, s. 8).

De aller fleste kvinner er økonomisk helt avhengig av å være del av et familienettverk. Det er et fåtall kvinner som har økonomiske ressurser eller egen inntekt som gjør det mulig å etablere eget hushold. En afghansk kvinne som bor alene og som ikke forsørges av familienettverket, må være i stand til å betale husholdets utgifter. Afghanistan er ingen velferdsstat. Det er et offentlig skole- og helsevesen, men utover det finnes få velferdsordninger eller sosiale sikkerhetsnett som fanger opp vanskeligstilte hushold. Det er storfamilien og annet familienettverk som utgjør det sosiale sikkerhetsnettet for sårbare afghanere. Enkelte NGOer har programmer rettet inn mot særlig sårbare grupper som kvinneledede hushold. De tilbyr blant annet yrkesrettet opplæring som et ledd i å gjøre kvinnene selvforsørget (samtale med kvinneorganisasjon i Kabul, mai 2017).

I det følgende beskrives hvilken tilgang afghanske kvinner har til ulike økonomiske og materielle ressurser.

4.1 EIENDOMSRETT

Sivilloven og sharia stadfester at kvinner har rett til å eie eiendom, men de formelle rettighetene gjenspeiles ikke i realitetene. I henhold til tradisjonell rett er det en utbredt oppfatning at kvinner ikke skal eie land eller annen eiendom:

Women's housing, land and property rights are recognised in Afghanistan's constitution and its civil code, as well as in Shari'a. However in reality women continue to face discriminatory cultural norms and customary practices (NRC 2014, s. 7).

Det er de tradisjonelle lovene og rettsoppfatningene som har legitimitet i befolkningen, og som i det vesentlige legger føringer på disse rettsområdene. En betydelig andel av den afghanske befolkningen er av den oppfatning at kvinner ikke har eiendomsrett, og særlig er dette tilfelle i den delen av befolkningen som ikke har gått på skole og som bor på landsbygda (Ganesh 2017; UN Women & WCLRF 2011, s. 21-24).

Mindre enn to prosent av kvinnene eier jord, og de aller fleste av disse er enker. Det synes ellers å være store geografiske forskjeller, eksempelvis eier ti prosent av kvinnene jord i enkelte distrikter i den nordlige provinsen Balkh. Mens det forekommer at kvinnen er den formelle eieren av jord eller eiendom, er det i realiteten hennes mannlige slektninger som disponerer og har beslutningsmyndighet over eiendommen (AREU 2017, s. 63).

Mange afghanske kvinner har ikke identitetsdokumenter, noe som i seg selv er et hinder for at de kan være den rettmessige eieren av jord eller eiendom (Ganesh 2017, s. 17). Videre er kun en liten andel – anslagsvis ti prosent – av alle ekteskap som inngås formelt registrert, noe som ytterligere bidrar til å svekke kvinners juridiske rettigheter (Lifos 2018).

Kvinner som eier jord eller eiendom kan selge disse. Ifølge en privatpraktiserende advokat (samtale i Kabul, mai 2017) har den formelle eieren av en eiendom myndighet til å selge den, uavhengig av om det er en mann eller kvinne. Personer som i lokal kontekst oppfattes som barn kan verken kjøpe eller selge eiendommer, hus eller land. Både det formelle og tradisjonelle rettsapparatet kan benyttes ved kjøp og salg. Det tradisjonelle systemet krever at tre vitner fra landsbyen er til stede. I de store byene benyttes i større grad domstolene, men dette er en kostbar prosess som tar lang tid.

4.1.1 Tilgang til boligmarkedet

Afghanere som ikke selv eier husvære, er henvist til leiemarkedet. Ifølge en kvinneorganisasjon (mai 2017) som arbeider med særlig sårbare kvinner, er det uvanlig å leie bolig på landsbygda. Det er ikke et marked for utleie, de fleste familier eier eget hus, selv om husene normalt er veldig enkle og små.

I byene er det er dyrt å kjøpe bolig. Det er imidlertid dyrt å leie også. International Organization for Migration (IOM) anslår månedlig leiepris for en leilighet i en av de store byene til å være mellom 400 og 600 USD (IOM 2016). Prisen avhenger av beliggenhet, standard og størrelse. Afghanistan-forsker Torunn Wimpelmann (e-post 2018) mener at leieprisene kan være betydelig lavere enn anslagene til IOM; forskeren anslår at en treroms leilighet i et nytt bygg koster om lag 250 USD. Mange afghanere leier to rom og deler kjøkken med andre familier. Ifølge forskeren koster en slik boløsning maks 150 USD, ofte mye mindre.

Den store majoriteten av utleiere ønsker ikke å leie ut til et kvinneledet hushold. Det handler om utleierens anseelse og rykte, samt en dyp mistenksomhet overfor kvinner som bor alene. Det er en utbredt oppfatning at kvinner i slike hushold er prostituerte. Historien til en skilt 31 år gammel TV-vertinne illustrerer dette. Mange utleiere avslø å leie til henne fordi de var redd for at leiligheten skulle bli et bordell. For å få leid leilighet måtte hun til slutt lyve, og fortelle utleieren at ektefellen var i utlandet. I tillegg måtte hennes bror signere kontrakten (Nader & Mashal 2017).

Representanten for en kvinneorganisasjon (samtale i Kabul, september 2015) fortalte videre om en enke som hadde fire døtre og ingen sønner. Ingen ønsket å inngå leiekontrakt med enken. Løsningen ble at enkens bror, som bodde i umiddelbar nærhet, inngikk kontrakten på søsterens vegne.

Begge disse historiene viser at kvinnene, på tross av at de etablerer eget hushold, har mannlige nettverk som stiller opp og bistår. Historiene illustrerer også viktigheten av å ha mannlige nettverk.

4.2 MEDGIFT

Medgift (*dowry/mahr*) er en juridisk forpliktelse i islamsk lov og tradisjon, og er regulert i sivilloven artikkel 98-114 (Civil Code 1977). Størrelsen på medgiften fastsettes i ekteskapskontrakten, og medgift er i prinsippet en forutsetning for at ekteskapet skal være gyldig. Medgiften er kvinnens særeie, og hensikten med ordningen er at kvinnen skal ha en sikkerhet i tilfelle mannen dør eller vil skilles.⁵

Ifølge analytiker Fazal Muzhary i Afghanistan Analysts Network (AAN) er intensjonen med medgiften at den skal være kvinnens eiendom, og at hun skal kunne bruke den slik hun finner mest hensiktsmessig (Muzary 2016). Mange afghanske kvinner, også de med skolegang og utdanning, er ikke kjent med at de har rett til medgift. De vet gjerne ikke størrelsen på egen medgift, om den er utbetalt og eventuelt til hvem. Det oppfattes som upassende å forhandle om betingelser knyttet til medgiften fordi det kan forstås dit hen at skilsmisse anses å være en mulighet, selv før ekteskapet er inngått (MPI 2012, s. 60, 61).

Både sivilloven og sharia gir begrenset veiledning både hva gjelder størrelsen på medgiften og når den skal utbetales. Høy medgift kan bidra til å øke terskelen for at mannen krever skilsmisse (som kjent har mannen en ensidig og absolutt rett til skilsmisse). Ifølge sosialantropolog Emadi er det utbredt at medgiften ikke utbetales til kvinnen i forbindelse med ekteskapsinngåelsen, men at mannen beholder kontroll over pengene eller verdiene (Emadi 2005, s. 175). Dette bekreftes også av andre kilder. Ifølge landsbyledere og mullaher (som gjengitt i Muzhary 2016) er det kun unntaksvis at medgift praktiseres i tråd med intensjonen, selv om det er godt kjent at dette er et krav i henhold til islamsk rett. Ofte overtar kvinnens biologiske familie verdiene som skal være kvinnens «livsforsikring» (Muzhary 2016).

Ifølge en utvalgsundersøkelse fra 2011 hadde kun 35 prosent av gifte kvinner mottatt medgift. Sannsynligheten for å motta medgift økte med skolegang og utdanning. Nesten halvparten av de kvinnelige respondentene kjente ikke til rettighetene sine eller

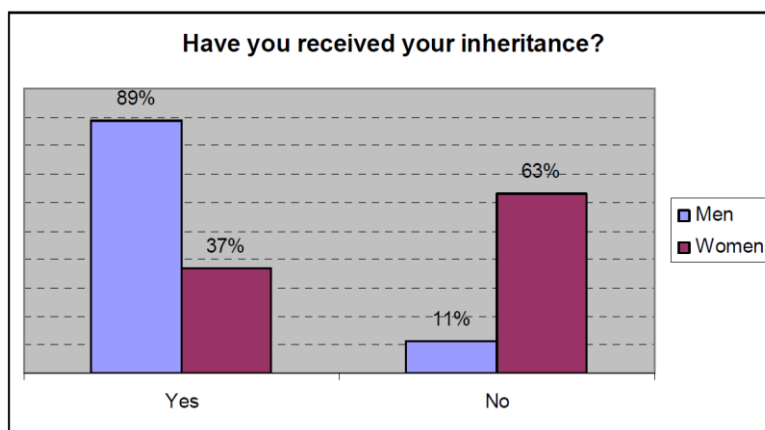
⁵ Medgift (*dowry/mahr*) må ikke forveksles med brudepris (*walwar*). Brudepris betales av brudgommens familie til brudens familie som en kompensasjon for å fostret henne opp: «Bride price and mahr are not the same: the bride price is a payment that the father of the bride receives, while mahr is the groom's financial pledge to his wife» (Muzary 2016). Tradisjonen med brudepris er i strid med både sharia og afghansk lovgivning.

prosedyrene for å utløse rettighetene. Undersøkelsen viste at kulturelle normer og lokale tradisjoner bidro sterkt til at gifte kvinner ikke mottok medgiften (UN Women & WCLRF 2011, s. 17, 18). En senere undersøkelse blant internt fordrevne (NRC 2014, s. 57), viste at det er når krisen er et faktum – i tilfelle skilsmisse, separasjon eller ektemannens død – at kvinnen gjør krav på medgiften. Ifølge Flyktningshjelpen (NRC) viste dette at medgiften ses på som en siste utvei, ikke som en rettighet. Ifølge Wimpelmann (e-post 2018) har afghanske domstoler en relativt klar praksis om at medgiften utbetales ved skilsmisse.

4.3 ARV

Det er to måter å bli berettiget til arv i Afghanistan – gjennom ekteskap og slektskap. I henhold til sharia og afghansk sivillovgivning har barn, ektefelle og foreldre alltid arverettigheter. Kvinner arver halvparten av hva menn arver, og begrunnelsen for dette er at menn har forsørgelsesplikt og at kvinner har rett på medgift. Den afghanske sivilloven har en rekke detaljerte bestemmelser om arv (artikkel 2001-2102), som bygger på prinsippene i sharia (Civil Code 1977). Mer enn halvparten av kvinnene som har eiendom, har ervervet den gjennom arv (UN Women & WCLRF 2011, s. 21).

Mange kvinner i Afghanistan får ikke sin rettmessige arv, og lovverket om kvinners arverettigheter etterlevs i begrenset grad. Kvinner som har utdanning og som er yrkesaktive er overrepresentert blant kvinnene som har arvet (UN Women & WCLRF 2011, s. 14; Ganesh 2017, s. 16, 17). Det er store forskjeller mellom kjønnene, og en av studiene som er gjennomført på feltet, viste at mer enn 60 prosent av de kvinnelige respondentene ikke hadde mottatt arv:

Kilde: UN Women & WCLRF 2011, s. 13

En lokal journalist (samtale i Kabul, april 2017) påpekte i møte med Landinfo at det er motstrid mellom afghansk kultur og tradisjonell rettsoppfatning på den ene siden og det formelle lovverket og sharia på den andre siden. Dette kan bidra til å forklare hvorfor arverettighetene for kvinner ikke respekteres, noe som særlig er tilfelle i den pashtunske befolkningen. En kvinneorganisasjon var relativt kategorisk i samtale med Landinfo (mai 2017), og slo fast at de aller fleste kvinner ikke får tilgang til sin rettmessige arv, uavhengig av etnisk tilhørighet og andre sosiale eller kulturelle faktorer. Kilden forklarte at når far dør, forventer brødrene å få arven som søstre er

berettiget til. Dersom en enke krever sin arv, kan det medføre brudd i relasjonen til svigerfamilien.

En canadisk NGO (u.å.) peker på flere grunner til at kvinners arverettigheter ikke respekteres – som kvinners posisjon i samfunnet, utdanningsnivå, fattigdom og holdninger i rettsvesenet. En annen viktig årsak er at Afghanistan er et kollektivistisk samfunn, og eiendom anses å tilhøre hele storfamilien.

4.4 ARBEID

I og med at menn har plikt til å forsørge familien,⁶ og kvinnens oppgave er knyttet til hjemmet og storfamilien, har relativt få kvinner lønnet arbeid. Ifølge tall fra statistikkbyrået CSO har om lag ti prosent av kvinnene i Afghanistan lønnet arbeid. Arbeid innen jordbrukssektoren er ikke medregnet i tallmaterialet (CSO 2017, s. 21). Selv om det ikke er spesifisert, antar Landinfo at tallet inkluderer alle former for lønnet arbeid, også hjemmebasert arbeid som teppeveving, rensing og pakking av safran og liknende.

Kvinnens mulighet til å delta i arbeidslivet er begrenset av sosiale og kulturelle barrierer. Generelt har hazarabefolkningen høyest aksept for at kvinner arbeider utenfor hjemmet (Wimpelmann, e-post 2018). Det afghanske arbeidsmarkedet gjenspeiler det lave utdanningsnivået i befolkningen, og brorparten av arbeidet som tilbys er manuelt arbeid uten krav til formell utdanning. I den grad kvinner på landsbygda deltar i inntektsgenererende arbeid, dreier det seg hovedsakelig om hjemmebasert lønnsarbeid som teppeveving, håndarbeid og matlaging. Kvinner som arbeider utenfor hjemmet har også typiske «kvinneoppgaver»; de er hushjelper eller arbeider med renhold. Programmer og utlånsordninger innrettet spesielt mot kvinner har bidratt til at enkelte kvinner har etablert små bedrifter og næringsvirksomhet (World Bank 2017).

I byene, særlig blant middelklassen og eliten, har kvinners yrkesaktivitet økt de siste årene. En del kvinner tar høyere utdanning, i 2016 var i overkant av 30 prosent av den totale studentmassen kvinner (USAid 2017). Etter 2001 har kvinner med utdanning og språkkunnskaper kunnet søke arbeid hos nasjonale og internasjonale hjelpeorganisasjoner, hvilket har bidratt til at en del av kvinnene har vært i stand til å forsørge foreldre og søsken. Ifølge Wimpelmann (e-post 2018) er arbeidsmarkedet for kvinner i denne sektoren relativt godt, fordi mange kvinner slutter å jobbe når de gifter seg, og dermed åpnes muligheten for at andre kvinner kan overta jobben.

Tradisjonelt har afghanske kvinner arbeidet i offentlig sektor og innen områder der det er lite omgang mellom kvinner og menn, som for eksempel i læreryrket. Samtidig er det flere kvinner som nå er sysselsatt i privat sektor, eksempelvis i yrker innen media, kommunikasjon og finans. Dette er arenaer som tidligere har vært forbeholdt menn (Ritchie 2016, s. 20). I andre sektorer kan kvinner, både med bachelor og mastergrad, slite med å finne arbeid. Dette handler både om kvinners posisjon i samfunnet, men også om utstrakt nepotisme (Ahmadzai 2017).

Urbane kvinner peker selv på tre faktorer som er avgjørende for om de skal kunne ha lønnet arbeid utenfor hjemmet (Ritchie 2016, s. 24):

⁶ Forsørgelsesplikten er regulert i sivillovens artikkel 117-130.

- Tilgang på «passende» arbeid i akseptable sektorer i nærheten av der de bor
- Den lokale sikkerhetssituasjonen – med andre ord at det er trygt å bevege seg i området
- Familiens holdning til at kvinner arbeider

Fattige familier uten egen jord, som har behov for kvinnenens bidrag for å livnære familien, tillater større grad av mobilitet og at kvinner deltar i arbeidslivet (Ritchie 2016). Det er en klar økning i yrkesaktiviteten blant kvinner som skilles eller blir enker (CSO & Ministry of Public Health 2017, s. 34). Dette illustrerer at de kulturelle barrierene påvirkes av økonomiske og materielle forhold.

5. KVINNER SOM KAN UTGJØRE UNNTAK FRA HOVEDBILDET

Det generelle bildet er at kvinner, uavhengig av alder, sivilstatus og sosialt sjikt lever innenfor rammen av en storfamilie. Det finnes imidlertid enkelte unntak fra dette generelle bildet. Det gjøres her rede for hvilke kategorier som kan utgjøre unntak fra hovedmønsteret. Det er blant disse kategoriene at de få kvinnene som etablerer eget hushold befinner seg.

5.1 SKILTE KVINNER

Det foreligger ikke pålitelig skilsmissestatistikk i Afghanistan, men det som finnes av tallmateriale, tyder på at skilsmisse er svært uvanlig. Anslagsvis 0,2 prosent er skilt eller separert (CSO & Ministry of Public Health 2017, s. 39). Samtidig er forekomsten av skilsmisser økende, særlig i de store byene, på tross av at skilsmisse fortsatt er forbundet med skam og sosialt stigma – et stigma som særlig rammer kvinner (Nader & Mashal 2017).

For kvinnen er de sosiale og økonomiske omkostningene ved skilsmisse høye, hvilket forklarer at en kvinne utholder mye før hun bryter ut av ekteskapet. Skilte kvinner har svært få rettigheter. Med mindre det er nedfelt i ekteskapskontrakten, har for eksempel ikke skilte kvinner noen rettigheter til hus eller eiendommer. Tilnærmet all dokumentasjon på eieforhold står på mannen og hans familie (AREU 2017, s. 63). Hun forsørger ikke av sin fraskilte ektefelle, er ikke lengre del av ektefellens hushold, og hun mister den daglige omsorgen for barna sine. Barna tilhører farsslekten, og en skilt kvinne som etablerer eget hushold må derfor påregne at hun ikke kan bo sammen med sine barn. Dersom hun skal kunne bo sammen med sine barn, er det en forutsetning at barnas far og hans familie samtykker i dette (samtale med forskningsinstitusjon i Kabul, mai 2017).

En representant for familiedomstolen i Kabul bekreftet at det må inngås en avtale mellom de to familiene dersom mor og morens familie skal kunne ha omsorgen for barna. I de tilfellene domstolen avgjør hvem som skal ha den daglige omsorgen, er det alltid farssiden (som besteforeldre og brødre) som vurderes først. Moren vil, i tråd med sharia, kunne ha den daglige omsorgen for barna inntil gutte- og jentebarna er henholdsvis sju og ni år gamle. Faren har i den perioden ansvar for å forsørge mor og barn (representant for familiedomstolen i Kabul, mai 2017).

Tabuer rundt kvinneledede hushold er antagelig en viktig årsak til å voldsutsatte kvinner velger å forbli i voldelige ekteskap. Enkelte kvinner er de facto separert fra ektemannen, som har forlatt dem til fordel for kone nummer to eller av andre grunner. Likevel ønsker ikke disse kvinnene skilsmisse på grunn av stigma, tap av foreldrerett og bortfall av mannens forsørgelsesplikt (Wimpelmann, e-post 2018).

På bakgrunn av det som her er beskrevet, mener Landinfo at det antagelig kun er et lite fåtall skilte kvinner som er i stand til å etablere egne hushold, med mindre de har store personlige og/eller økonomiske ressurser, eventuelt at de får bistand fra humanitære hjelpeorganisasjoner. De fleste skilte kvinner er helt avhengig av støtte fra sin biologiske familie til livsopphold.

5.2 ENKER

Mens skilte kvinner bærer et betydelig stigma, er situasjonen for enker annerledes. Det er normalt ikke forbundet med stigma eller skam å være enke, men tvert imot er enker høyt respektert, ifølge en lokal journalist (samtale i Kabul, april 2017). Bildet er imidlertid ikke entydig, og ifølge medierapporter finnes også enker som ikke beskyttes av ektefellens storfamilie og som ses på som en «bad omen» av det afghanske samfunnet (Hasrat-Nazimi 2013).

Det er vanskelig å anslå antallet enker i landet, og myndighetene har ingen oversikt. En kompliserende faktor er at enker ofte inngår nytt ekteskap, med broren av hennes avdøde ektemann eller andre slektninger. FN og Care anslø i 2015 antallet enker til å være mer enn to millioner (Esar 2015). Andre anslag ligger lavere, på om lag en million. I og med at kvinner gifter seg tidlig, er mange fortsatt unge når de blir enker; gjennomsnittsalderen er 35 år og hun har i gjennomsnitt fire til fem barn (Canadian Women for Women in Afghanistan u.å.).

Ansvar for enken endres ikke selv om ektefellen dør, hun forblir et fullverdig medlem av avdøde ektefelles familie, og det kan oppfattes som lite ærbart å ikke ta vare på henne. En vanlig løsning er, som tidligere nevnt, at hun gifter seg på nytt med en annen mann i svigerfamilien, som forsørger og beskytter henne – og hun får se barna sine vokse opp. Dette praktiseres blant alle etniske grupper. Det er svært sjelden at en enke gifter seg inn i en annen storfamilie. Ifølge en kvinneorganisasjon (samtale i Kabul, mai 2017) er det utbredt at enkens svigerfamilie motarbeider enkens rett til å arve sin avdøde ektefelle. Samtidig som det vil forbindes med skam å overlate enken til et annet hushold, er enkens rett til arv antagelig en underliggende motivasjon for å beholde henne i svigerfamilien og på den måten holde familiens eiendom og verdier samlet.

Det finnes enkelte unntak fra det generelle bildet. Konflikt innad i familien, kan tale mot at enken fortsetter å bo i samme hushold som svigerfamilien. Den langvarige konflikten og en krevende humanitær situasjon har tært på ressursene til mange afghanske familier. Hvis svigerfamilien er i en vanskelig økonomisk situasjon, eller det foreligger andre tungtveiende grunner, forekommer det at enken og barna bor sammen med hennes biologiske familie, selv om de ikke har juridiske eller sosiale forpliktelser overfor henne. Ifølge en representant for en lokal forskningsinstitusjon (samtale i Kabul, mai 2017) skjer dette kun unntaksvis, og forutsetningen er at svigerfamilien samtykker.

En lokalt ansatt på en vestlig ambassade (samtale i Kabul, mai 2017) pekte på at det er stor forskjell på enkers situasjon i byene og på landsbygda. På landsbygda er

forholdene oversiktlige, alle kjenner til hverandre og de aller fleste er omgitt av slekt. Det gir beskyttelse og forhindrer at sårbare kvinner misbrukes og utnyttes. Det er vanlig med store boligkomplekser som rommer mange familieenheter. Enken kan bo i en egen enhet innenfor boligkomplekset, og er da beskyttet av slektninger (lokal journalist, april 2017). En representant for en kvinneorganisasjon (september 2015) ga et eksempel på hvordan dette kan fungere i praksis: En enke i Kunar-provinsen hadde seks døtre og ingen sønner. Hun bodde derfor alene i en egen enhet innenfor boligkomplekset, men om natten var det alltid nære slektninger som sov sammen med henne.

Eldre enker kan bo i egne hushold med sønnene sine (samtale med lokal journalist i Kabul, april 2017). Pubertet og modenhet markerer overgang til de voksnes rekke. Religiøs myndighetsalder i islam 15 år (lokalt ansatt i en internasjonal organisasjon, Mashhad november 2017). En sønn som har kommet i puberteten og/eller er 15 år, kan således være sin mors forsørger og beskytter.

Det foreligger enkelte rapporter om enker som bor alene uten mannlig nettverk. I det sørøstlige Kabul er en «enklandsby» bestående kun av enker og deres barn. Bosettingen har eksistert i flere tiår, siden tidlig på 1990-tallet, og husværene er oppført på uregulert land. Enkene mottar støtte fra hjelpeorganisasjoner (Esar 2015).

5.3 ELDRE KVINNER

Eldre kvinner er generelt underlagt noe mindre sosial kontroll enn kvinner i fruktbar alder. Seksualitet, reproduksjon og kontroll er tett knyttet sammen. Eldre kvinner over fruktbar alder anses ikke å være potensielle seksuelle aktører.

Kvinnens mulighet til å påvirke viktige familiebeslutninger øker proporsjonalt med alderen, noe som eksempelvis gjelder beslutninger om ekteskap for familiemedlemmer i gifteklar alder (Smith 2009, s. 21). Hvis mennene er ute på arbeid eller av andre grunner ikke er til stede, kan det være husholdets eldste kvinne som tar beslutninger, som å gi en av kvinnene i husholdet tillatelse til å gå i basaren (samtale med kvinneorganisasjon i Kabul, mai 2017).

Likevel er også eldre kvinner underlagt sosial kontroll. En representant for en kvinneorganisasjon (samtale i Kabul, september 2015) viste til to eldre tanter som de siste seks årene hadde bodd sammen i en leilighet i Kabul. Kvinnenes familie eier leiligheten og slik har det vært i en årrekke. Familien er godt kjent i lokalsamfunnet. Tantene foretrekker likevel å ikke motta besøk på kveldstid for å forhindre at det blir stilt spørsmål om hvem og hvorfor de har hatt besøk. En annen kvinne fortalte om sin mor som er enke, også bosatt i Kabul. Kvinnen, hennes søster og hennes bror bytter på å overnatte hos moren slik at hun aldri er alene om natten. På dagtid, fram til klokken 16, er moren alene med unntak av når vaskehjelpen kommer. Dette eksempelet viser at det kan være glidende overganger mellom sosial kontroll og omsorg. Kvinnen stadfestet at i afghansk kultur, er omsorg for de eldre familiens ansvar.

5.4 MARGINALISERTE KVINNER

I underkant av 1 300 000 afghanere var ved årsskiftet 2017/2018 fordrevet fra hjemmene sine på grunn av konflikten i landet, viser tall fra Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC u.å.). Deler av denne befolkningen er svært fattige og marginaliserte. Mange fordrevne mister tradisjonell beskyttelse og nettverk når de forlater hjem og lokalsamfunn. Dette er svært utfordrende for alle afghanere, men

særlig krevende for kvinner, som i stor grad har hatt en tilværelse som er avgrenset til familiesfæren og hjemmet (NRC 2014, s. 28).

Det er en høyere andel kvinneledede hushold blant de internt fordrevne enn i befolkningen for øvrig (Hennion 2014). Det oppgis imidlertid ikke tall som konkretiserer forskjellen. Flyktninghjelpen bekrefter at det er en høy forekomst av kvinneledede hushold uten mannlig nettverk blant de fordrevne, men heller ikke Flyktninghjelpen presenterer tallmateriale. En del av de fordrevne kvinnene ender opp som tiggere, eller de har barn som blir gatearbeidende tiggere (NRC 2014, s. 28, 57, 61). Prostitusjon er en løsning for de mest marginaliserte. Selv om prostitusjon er straffbart og svært skambelagt, finnes prostitusjon i Afghanistan; det dreier seg om fattige kvinner som ikke ser noen annen løsning på situasjonen enn å ty til prostitusjon (Deutsche Welle 2012).

Enkelte bor i leire for internt fordrevne, såkalte Informal Settlements, som er leire med en svært lav standard og tilnærmet ingen infrastruktur. En kartlegging av beboerne i Kabul Informal Settlements (KIS) i november 2015, viste at 11 prosent av husholdene var kvinneledet (headed by women) (OCHA 2016). Ifølge en FN-kilde (samtale i Kabul, november 2014) er beboerne i leirene personer som, i motsetning til befolkningen for øvrig, er uten nettverk og tilhørighet, noe som antagelig er en viktig årsak til og forklaring på at de ender opp i slike leire. Det dreier seg i hovedsak, men ikke utelukkende, om de nomadiske befolkningsgruppene kuchi og jogier. Studier viser at de kvinneledede husholdene har mistet den sosiale kapitalen og nettverkene som de tidligere hadde tilgang til. Dette har gjort kvinnene og deres barn svært sårbare, og husholdene får ikke dekket grunnleggende behov som tilgang til vann, mat og tak over hodet (NRC & TLO 2015, s. 8, 14).

5.5 UTSTØTTE KVINNER

Afghanistan er et konservativt samfunn. Kvinner er sårbare, mange utsettes for vold i hjemmet, og de har få muligheter til å søke bistand og beskyttelse utenfor familienettverket. Likevel forekommer det at kvinner rømmer fra sin fars eller ektefelles hus (UNAMA 2018). Grunnen til at hun rømmer kan være flere; at hun utsettes for vold, trues med tvangsekteskap, eller at hun rømmer med en mann som hun har et kjæresteforhold til.

Det har i perioden etter Talibanregimets fall blitt etablert krisesentre (shelters) for voldsutsatte kvinner. Det første senteret ble etablert i 2003 av kvinneaktivisten Mary Akrami, og var finansiert av utenlandske donorer. Ifølge Wimpelmann (2017, s. 108) ble mer enn et tyvetalls slike sentre etablert i perioden fra 2001 til 2014. Dette samsvarer med tall fra myndighetene; antallet har steget fra 25 i 2014 til 28 i 2016. Om lag 3000 kvinner og 850 barn oppholdt seg på krisesentrene i 2016 (CSO 2017, s. 11-12).

Ifølge en FN-kilde (samtale i Kabul, oktober 2013) er det liten aksept for disse sentrene i afghanske lokalsamfunn. De strider mot grunnfestede verdier i afghansk kultur; det er familienettverkene som skal beskytte afghanske kvinner. Landets justisminister skal ha betegnet krisesentrene som bordeller (Graham-Harrison 2014). Konservative, religiøse ledere har uttalt at de bidrar til umoral blant kvinner (Women in the World 2017). Wimpelmann beskriver det slik:

As it was highly uncommon, if not altogether unheard of, for women to set up accommodation on their own outside a family or marital dwellings, the shelters were, by their very existence, radical establishments (2017, s. 108).

For enkelte av kvinnene kan oppholdstiden på krisesenteret bli svært lang. En lokal organisasjon som driver sentre over store deler av landet (samtale i Kabul, mai 2017) opplyste at noen av kvinnene har oppholdt seg der i 15-20 år, og sakene deres er fortsatt ikke løst. Den mest nærliggende løsningen er å forhandle med hennes familie om tilbakeføring til hjemmet hun rømte fra, men ofte fortsetter volden som før. Det forekommer at tilbakeførte kvinner har blitt drept av egen familie. I fengslene er det kvinner som har sonet ferdig, men som forblir i fengsel fordi de ikke har noen steder å dra, og har ingen mulighet til å etablere en tilværelse i frihet. NGOen Women for Afghan Women har etablert «transitional houses» for kvinner som har sonet ferdig eller som har bodd lenge på et krisesenter (Women for Afghan Women u.å.).

Det finnes med andre ord få langsiktige og bærekraftige løsninger for kvinner som søker tilflukt i krisesentre. Unntaket kan være et lite mindretall av kvinnene som har betydelige personlige og økonomiske ressurser, og som kan reise til utlandet og etablere seg der. De fleste kvinner er ikke i et slikt segment, de er utstøtt fra svigerfamilie, biologisk familie og lokalsamfunn, og har ingen økonomiske midler.

For det store flertallet er det ikke et alternativ å etablere egne hushold. En FN-kilde (samtale oktober 2013) opplyste at kvinnene heller ikke kan forflyttes til et annet sted, eksempelvis Kabul – lokalmiljøer vil ikke akseptere kvinnene fordi de kommer uten familienettverk, noe som er kilde til mistenksomhet og genererer spørsmål om kvinnenes moral.

En afghansk NGO som bistår kvinner med rettshjelp opplyste i samtale med Landinfo (mai 2017) at de bistår kvinner på krisesentre med skolegang, og forsøker også å finne arbeid til dem. I tillegg bistår de kvinnene i å finne ektefelle. På den ene siden forsøker NGOen å gjøre kvinnene i stand til å forsørge seg selv, samtidig erkjenner de at kvinnen også trenger et mannlige nettverk og en ektemann for å bli akseptert i samfunnet.

5.6 KVINNER SOM HAR BODD I IRAN

Det bor mellom tre og fire millioner afghanere i Iran, hvorav om lag halvparten har lovlig opphold og de resterende oppholder seg ulovlig i landet. I motsetning til situasjonen i Afghanistan, synes det å være mer aksept for at skilte afghanske kvinner og enker bor i eget hushold i Iran. Lokale kilder oppgir at i underkant av ti prosent av de afghanske husholdene i Iran skal være ledet av kvinner. Dette dreier seg delvis om kvinner som har etablert eget hushold, men også om kvinner som er hovedforsørger i familien (se Landinfo 2018, s. 6, 7, 21, 22).

I løpet av 2017 returnerte 470 000 afghanere fra Iran til Afghanistan. Mer enn 65 prosent av disse ble deportert. IOM gir humanitær bistand til særlig sårbare personer på de største grenseovergangene. Ifølge IOMs registreringer skal fem enslige kvinner ha fått bistand fra organisasjonen i 2017. I tillegg har fem familier med kun én forelder fått bistand, og denne kategorien omfatter antagelig mødre med barn (IOM 2018). Ut fra materialet som presenteres ovenfor synes det å være få enslige kvinner som returnerer til Afghanistan.

En representant for en forskningsstiftelse uttalte i møte med Landinfo (oktober 2013) at blant de kvinnelede husholdene i Afghanistan, kan det være kvinner som har returnert fra Iran og som har hatt eget hushold der. Landinfo er ikke kjent med statistisk eller vitenskapelig materiale som underbygger dette. Mange afghanerne i Iran har bodd lenge i landet, en betydelig andel er født og oppvokst der, og de har aldri bodd i Afghanistan (Landinfo 2018). Sett hen til de store forskjellene i rammebetingelser og utfordringer for kvinnelede hushold i Iran og Afghanistan, er det ikke gitt at en kvinne som har lyktes i å etablere et eget hushold i Iran, vil kunne gjøre det samme i Afghanistan.

5.7 SÆRLIG PRIVILEGERTE KVINNER

Ifølge nyhetsmedier har en håndfull afghanske kvinner fra eliten etablert eget hushold (Graham-Harrison 2014). Dette segmentet har ressurser til å kjøpe seg sikkerhet og beskyttelse, de har egne sjåførere, vaktbolk etc. Det faktum at enkelte svært privilegerte kvinner etablerer egne hushold, understøttes også av andre kilder. I samtale med representanter for en kvinneorganisasjon i Kabul (september 2015) ble parlamentsmedlemmer fra provinsene nevnt som eksempel. Dette dreier seg om en svært liten gruppe, og er kvinner med et solid og mektig nettverk – både i Kabul og ute i provinsene.

6. OPPSUMMERING

Den anerkjente journalisten og forfatteren Anand Gopal skriver om hazarakvinnen Heela:

She had never heard of a woman living alone in Uruzgan, or even in Kabul. It simply did not happen (Gopal 2014, s. 171).

Finnes kvinnelede hushold? Svaret på spørsmålet avhenger av hvilken forståelse av kvinnelede hushold som legges til grunn. Representanter for en kvinneorganisasjon (samtale i Kabul september 2015) opplyste i møte med Landinfo at de ikke kjente til noen kvinner som lever alene, uten støtte fra familien. De forklarte at folk vil stille seg svært undrende til kvinnens situasjon; hvorfor bor hun alene, hvor er familien hennes, hvorfor bor hun ikke sammen med dem? En kvinne spurte retorisk; «de fleste kvinner kan ikke engang gå alene til legen, hvordan kan det da være aksept for at hun bor alene?»

6.1 FINNES KVINNER SOM BOR ALENE, FORSØRGER SEG SELV OG ER UTEN MANNLIG NETTVERK?

Det fremgår av materialet som er presentert i dette notatet at kvinnelede hushold i den forstand at kvinnen bor alene, er økonomisk uavhengig og ikke har beskyttelse av mannlig nettverk, er nærmest ikke-eksisterende i Afghanistan.

Kvinner som etablerer eget hushold i Afghanistan møter mange hindringer, det dreier seg om både praktiske og økonomiske hindringer som tilgang til eiendomsmarked, boligmarked og arbeidsmarked. I tillegg er sosiale og kulturelle forhold betydelige hindringer – det er ikke kulturell aksept for at afghanske kvinner lever og bor uten mannlig nettverk.

Som i alle samfunn, er det variasjon også i Afghanistan. Det forekommer unntaksvis at afghanske kvinner etablerer egne hushold og bor alene i et rom, leilighet eller annen enhet. Daglig leder for en kvinneorganisasjon (samtale i Kabul, mai 2017) mente i denne forbindelse at det er nesten utenkelig at en pashtunsk enke i de pashtunske kjerneområdene lever alene, men at det kan forekomme at hazara-enker i vest-Kabul har eget hushold.

Levekårsundersøkelser viser at kvinneledede hushold har større utfordringer enn andre hushold både hva gjelder matsikkerhet og tilgang til adekvat husvære. I tillegg har husholdene en rekke andre utfordringer av humanitær og sikkerhetsmessig karakter (CSO 2016). Enkelte kvinner har lønnet arbeid og forsørger seg selv, på tross av at arbeidsmarkedet for kvinner er svært begrenset. Majoriteten av afghanske kvinner får ikke sin rettmessige arv og heller ikke medgiften.

Den store majoriteten av kvinnene som bor alene, er under beskyttelse av nettverk og storfamilie. Antagelig mottar en del av dem også økonomisk støtte fra familienettverk. Den afghanske befolkningen er konservativ, særlig hva gjelder kontroll over kvinner. Det er ikke i noe sjikt av befolkningen kulturell og sosial aksept for at en kvinne etablerer eget hushold uten et mannlige nettverk som beskytter og kontrollerer henne. Dette gjelder uavhengig av etnisitet, geografi og sosial klasse. Båndene i familienettverkene er sterke, det dreier seg om store nettverk, og det er en æressak å beskytte nettverkets kvinner.

Det generelle bildet er altså at det finnes enkelte kvinner som bor alene, videre at det er et fåtall kvinner som forsørger seg selv. Det er imidlertid ikke grunnlag for å hevde at disse kvinnene er uten mannlige nettverk. Støtten fra storfamilien og nettverk er en forutsetning for at husholdet aksepteres i lokalsamfunnet. En slik aksept er nødvendig for at kvinnen skal få tilgang til bolig, arbeid, samt trygghet for seg selv og barna.

Kvinner som ikke er under beskyttelse av mannlige nettverk utsettes for et sterkt sosialt stigma. En slik kvinne er sårbar og utsatt for ryktespredning. Dette rammer hele familien, også de mannlige medlemmene i kvinnens familie; de utsettes for baksnakking, skam og vanære. Folk vil spørre seg hvorfor de ikke tar vare på familiens kvinner, i tråd med de grunnleggende forpliktelsene som ligger i afghansk kultur?

Internt fordrevne, de fattigste og mest marginaliserte kvinnene kan utgjøre unntak fra dette bildet. Som følge av flukt, krigshandlinger og ekstrem fattigdom kan nettverkene og de sosiale sikkerhetsnettene til kvinnene smuldre opp. Det samme kan gjelde for kvinner som er utstøtt fra familienettverket for å ha brutt med sentrale normer og brakt skam over familien. Slike kvinner trenger bistand og støtte fra hjelpeorganisasjoner eller andre profesjonelle aktører for beskyttelse, tak over hodet og nødvendig livsopphold.

7. REFERANSER

Skriftlige kilder

- Ahmadzai, K. W. (2017, 5. desember). *Afghanistan: Few Jobs for educated women*. London: Institute for War & Peace Reporting. Tilgjengelig fra <https://iwpr.net/global-voices/afghanistan-few-jobs-educated-women> [lastet ned 20. juni 2018]
- AREU, dvs. Afghanistan Research and Evaluation Unit (2017, juni). *Land Governance Assessment Framework (LGAF)*. Kabul: AREU. Tilgjengelig fra <https://areu.org.af/wp-content/uploads/2017/06/1608-Land-Governance-Assessment-Framework-LGAF-Afghanistan.pdf> [lastet ned 26. juni 2018]
- BBC news (2015, 16. februar). Afghan officials' tributes to Afghan female politician. *BBC News*. Tilgjengelig fra <https://www.bbc.com/news/world-asia-31489949> [lastet ned 18. juni 2018]
- [Civil Code] (1977). *Civil Code of the Republic of Afghanistan*. Tilgjengelig fra <https://www-cdn.law.stanford.edu/wp-content/uploads/2015/10/Civil-Code-of-Afghanistan-ALEP-Translation.pdf> [lastet ned 16. mai 2018]
- Canadian Women for Women in Afghanistan (u.å.). *Women and property rights*. Calgary: Canadian Women for Women in Afghanistan. Tilgjengelig fra https://www.cw4wafghan.ca/sites/default/files/attachments/pages/cw4wafghan-womenspropertyrights-factsheet2_0.pdf [lastet ned 6. juni 2018]
- Cannon, H. (2014, mai). Displacement and violence against women in Afghanistan. *Forced Migration Review*. Tilgjengelig fra <http://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/afghanistan/hennion.pdf> [lastet ned 1. juni 2018]
- [Constitution of Afghanistan] (2004). *The Constitution of Afghanistan*. Tilgjengelig fra <http://www.afghanembassy.com.pl/afg/images/pliki/TheConstitution.pdf> [lastet ned 18. mai 2018]
- CSO, dvs. Central Statistics Organization (2017, juli). *Women and men in Afghanistan 2016*. Kabul: CSO. Tilgjengelig fra <http://cso.gov.af/Content/files/Publications/Women%20in%20men/Women%20and%20Men%20In%20Afghanistan%20English%202016.pdf> [lastet ned 26. juni 2018]
- CSO (2017, mars). *Afghanistan Living Conditions Survey 2016-17*. Kabul: CSO. Tilgjengelig fra http://cso.gov.af/Content/files/ALCS/ALCS%20-%202016-17%20Analysis%20report%20-%20pre-print%20for%20web_rev.pdf [lastet ned 16. mai 2018]
- CSO & Ministry of Public Health (2017, januar). *Demographic and Health Survey 2015*. Kabul: CSO & Ministry of Public Health. Tilgjengelig fra <https://dhsprogram.com/pubs/pdf/FR323/FR323.pdf> [lastet ned 30. mai 2018]
- CSO (2016). *Afghanistan Living Conditions Survey 2013-14. National Risk and Vulnerability Assessment*. Kabul: CSO. Tilgjengelig fra <http://cso.gov.af/Content/files/ALCS/ALCS%20ENGLISH%20REPORT%202014.pdf> [lastet ned 1. juni 2018]
- DW, dvs. Deutsche Welle (2012, 24. oktober). Human trafficking, prostitution thrive in Afghanistan. *Deutsche Welle*. Tilgjengelig fra <http://www.dw.com/en/human-trafficking-prostitution-thrive-in-afghanistan/a-16327746> [lastet ned 15. juni 2018]
- Emadi, H. (2005). *Culture and Customs of Afghanistan*. Westport: Greenwood Press.
- Esar, N. (2015, 7. mai). Covering for each other in Zanabad: The defiant widows of the hill. *Afghanistan Analysts Network*. Tilgjengelig fra <https://www.afghanistan-analysts.org/covering-for-each-other-in-zanabad-the-defiant-widows-of-the-hill/> [lastet ned 18. juni 2018]

- Ganesh, L. (2017, juli). *Women in Agriculture in Afghanistan*. Kabul: Afghanistan Research and Evaluation Unit. Tilgjengelig fra <https://areu.org.af/wp-content/uploads/2017/07/1707-Women-in-Agriculture-in-Afghanistan.pdf> [lastet ned 15. juni 2018]
- Gopal, A. (2014). *No good men among the living*. New York: Metropolitan Books.
- Graham-Harrison E. (2014, 14. januar). The Afghan female politician in hiding: «No one respects women in our country». *The Guardian*. Tilgjengelig fra <https://www.theguardian.com/world/2014/jan/14/afghanistan-politician-hiding-women-rights> [lastet ned 4. mai 2018]
- Hasrat-Nazimi, W. (2013, 30. januar). Afghan widows would «rather die». *Deutsche Welle*. Tilgjengelig fra <http://www.dw.com/en/afghan-widows-would-rather-die/a-16562576> [lastet ned 24. juni 2018]
- Rasmussen, S. E. (2015, 11. mai). «I just want to go to school»: how Afghan law continues to fail child brides. *The Guardian*. Tilgjengelig fra <https://www.theguardian.com/global-development/2015/may/11/afghanistan-child-brides-want-to-go-to-school> [lastet ned 15. juni 2018]
- IDMC, dvs. Internal Displacement Monitoring Centre (u.å.). *Afghanistan*. Genève: IDMC. Tilgjengelig fra <http://www.internal-displacement.org/countries/afghanistan> [lastet ned 1. juni 2018]
- IOM, dvs. International Organization for Migration (2016). *Country Fact Sheet*. Kabul: IOM. Tilgjengelig fra http://germany.iom.int/sites/default/files/ZIRF_downloads/2016/Afghanistan_CFS_2016_EN.pdf [lastet ned 1. juni 2018]
- IOM (2018). *Return of Undocumented Afghans. Weekly situation report 31 December 2017 – 6 January 2018*. Kabul: IOM. Tilgjengelig fra http://afghanistan.iom.int/sites/default/files/Reports/iom_afghanistan-return_of_undocumented_afghans-situation_report-31_dec_2017_-_06_jan_2018_-_copy_0.pdf [lastet ned 14. juni 2018]
- Landinfo (2015, 26. juni). *Kvinneres bevegelsesfrihet*. Oslo: Landinfo. Tilgjengelig fra https://landinfo.no/asset/3177/1/3177_1.pdf [lastet ned 18. mai 2018]
- Landinfo (2017, 19. september). *Nettverk*. Oslo: Landinfo. Tilgjengelig fra https://landinfo.no/asset/3599/1/3599_1.pdf [lastet ned 30. mai 2018]
- Landinfo (2018, 16. april). *Afghanere i Iran – kulturelle forhold*. Oslo: Landinfo. Tilgjengelig fra <https://landinfo.no/wp-content/uploads/2018/04/Iran-Afghanistan-Afghanere-i-Iran-kulturelle-forhold-16042018.pdf> [lastet ned 7. juni 2018]
- Lifos (2018, 2. mars). *Marktvister och konfliktløsningsmekanismer*. Norrköping: Lifos. Tilgjengelig fra <https://lifos.migrationsverket.se/dokument?documentSummaryId=40983> [lastet ned 25. juni 2018]
- MPI, dvs. Max Planck Institute (2012, juli). *Max Planck Manual on Family Law in Afghanistan*. Hamburg: Max Planck Institute. Tilgjengelig fra https://www.mpipriv.de/files/pdf3/max_planck_manual_on_afghan_family_law_english.pdf [lastet ned 11. juni 2018]
- Muzhary, F. (2016, 25. oktober). The Bride Price: The Afghan tradition of paying for wives. *Afghanistan Analysts Network*. Tilgjengelig fra <https://www.afghanistan-analysts.org/the-bride-price-the-afghan-tradition-of-paying-for-wives/> [lastet ned 6. juni 2018]
- Nader, Z. & Mashal, M. (2017, 17. april). In Afghanistan, I feel like a divorced woman is up for grabs. *The New York Times*. Tilgjengelig fra <https://www.nytimes.com/2017/04/17/world/asia/afghan-women-divorce.html> [lastet ned 4. juni 2018]
- Ritchie, H. A. (2016, 25. oktober). *Adressing the obstacles for Afghan SMEs to employ women and support their economic empowerment*. Nairobi: Netherlands Enterprise Agency.

- Tilgjengelig fra <https://www.rvo.nl/sites/default/files/2016/12/Gender-and-SMEs-Afghanistan.pdf> [lastet ned 11. juni 2018]
- NRC, dvs. Norwegian Refugee Council (2014). *Strengthening Displaced women's housing, Land and Property rights in Afghanistan*. Oslo: NRC. Tilgjengelig fra <https://www.nrc.no/globalassets/pdf/reports/strengthening-displaced-womens-housing-land-and-property-rights-in-afghanistan.pdf> [lastet ned 30. mai 2018]
 - NRC & TLO, dvs. The Liaison Office (2015, januar). *Listening to Women and Girls displaced to Urban Afghanistan*. Kabul: NRC & TLO. Tilgjengelig fra <https://www.nrc.no/globalassets/pdf/reports/listening-to-women-and-girls-displaced-to-urban-afghanistan.pdf> [lastet ned 11. juni 2018]
 - OCHA (2016, 1. februar). *Summary of KIS winter needs assessment, approach and interventions*. Kabul: OCHA. Tilgjengelig fra https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/document/s/files/kis_needs_assessment_-_summary_of_results_draft-updated.pdf [lastet ned 25. juni 2018]
 - Pajhwok Afghan News (2018, 24. januar). New women's dormitory inaugurated at AUAF. *Pajhwok Afghan News*. Tilgjengelig fra <https://www.pajhwok.com/en/2018/01/24/new-women%E2%80%99s-dormitory-inaugurated-auaf> [lastet ned 11. juni 2018]
 - Smith, D. J. (2009, februar). *Decisions, Desires and Diversity: Marriage practices in Afghanistan*. Kabul: Afghanistan Research and Evaluation Unit. Tilgjengelig fra <https://areu.org.af/wp-content/uploads/2016/01/905E-Marriage-Practices-IP-web.pdf> [lastet ned 8. juni 2018]
 - Saifi, Z. & Ahuja, M. (2017, 14. august). It's inappropriate to call Afghan women by their names. These women want to change that. *CNN*. Tilgjengelig fra <https://edition.cnn.com/2017/08/11/health/afghan-women-where-is-my-name-trnd/index.html> [lastet ned 14. juni 2018]
 - Solberg, K. (2013). *Livets skole*. Oslo: Aschehoug.
 - Tasal, W (2012, 15 august). Women bought and sold in Eastern Afghanistan. *Institute for War & Peace Reporting*. Tilgjengelig fra <https://iwpr.net/global-voices/women-bought-and-sold-eastern-afghanistan> [lastet ned 14. juni 2018]
 - UNAMA & OHCHR (2013, desember). *A Way to Go: An Update on Implementation of the Law on Elimination of Violence against Women in Afghanistan*. Kabul: UNAMA & OHCHR. Tilgjengelig fra https://unama.unmissions.org/sites/default/files/unama_evaw_law_report_2013_revised_on_16_dec_2013.pdf [lastet ned 29. mai 2018]
 - UNAMA & OHCHR (2015, april). *Justice through the eyes of Afghan Women*. Kabul: UNAMA & OHCHR. Tilgjengelig fra https://unama.unmissions.org/sites/default/files/unama_ohchr_justice_through_eyes_of_afghan_women_-15_april_2015.pdf [lastet ned 4. juni 2018]
 - UNAMA & OHCHR (2018, mai). *Injustice and Impunity*. Kabul: UNAMA & OHCHR. Tilgjengelig fra https://unama.unmissions.org/sites/default/files/unama_ohchr_evaw_report_2018_injustice_and_impunity_29_may_2018.pdf [lastet ned 31. mai 2018]
 - UNICEF (2018, juli). *Child Marriage in Afghanistan. Changing the narrative*. New York: UNICEF. Tilgjengelig fra <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNICEF-MoLSAMD-afg-report-Child-Marriage-in-Afghanistan.pdf> [lastet ned 9. august 2018]
 - UN Women & WCLRF, dvs. Women and Children Legal Research Foundation (2011). *Women Right to Heritage and Property, Research report 2011*. Kabul UN Women & WCLRF. Tilgjengelig fra <http://www.wclrf.org.af/wp-content/uploads/2013/09/Womens-access-to-inheritance-English-book.pdf> [lastet ned 4. juni 2018]

- US Agency for International Development (2018, 24. januar). *New Women's Dormitory Launched at American University of Afghanistan*. Tilgjengelig via Reliefweb <https://reliefweb.int/report/afghanistan/new-women-s-dormitory-launched-american-university-afghanistan> [lastet ned 24. juni 2018]
- USAid (2017, november). Entrance Exam to Afghan Universities adopts Hi-tech security. *USAid*. Tilgjengelig fra <https://www.usaid.gov/results-data/success-stories/Reza-a-Great-Example-of-Persistence-and-Dedication> [lastet ned 20. juni 2018]
- Wikan, U. (2008). *Om ære*. Oslo: Pax Forlag.
- Wimpelmann, T. (2017). *The Pitfalls of Protection*. Oakland: University of California Press.
- Women for Afghan Women (u.å.). *Transitional Houses*. Tilgjengelig fra <http://www.womenforafghanwomen.org/transitional-houses> [lastet ned 31. juli 2018]
- Women in the World (2017, 5. juni). Women's shelter face closure in Afghanistan, leaving thousands of women at risk. *Women in the World*. Tilgjengelig fra <https://womenintheworld.com/2017/05/06/womens-shelters-face-closure-in-afghanistan-leaving-thousands-of-women-at-risk/> [lastet ned 4. juni 2018]
- The World Bank (2017, 3. oktober). Helping Afghan Women improve their Economic Status. *The World Bank*. Tilgjengelig fra <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2017/10/03/village-women-benefit-from-programs-to-improve-their-economic-and-social-status> [lastet ned 15. juni 2018]

Muntlige kilder

- Representant for lokal forskningsinstitusjon, samtale i Kabul 4. mai 2017.
- Representanter for lokal kvinneorganisasjon, samtale i Kabul september 2015.
- Representant for kvinneorganisasjon, samtale i Kabul 1. mai 2017.
- Representant for kvinneorganisasjon, samtale i Kabul 20. oktober 2013.
- Representant for familiedomstolen i Kabul, samtale i Kabul 3. mai 2017.
- Representant for afghansk NGO og rettshjelpsorganisasjon, samtale i Kabul 3. mai 2017.
- Representant for forskningsstiftelse, samtale i Kabul 24. oktober 2013.
- Lokalt ansatt i internasjonal organisasjon, samtale i Mashhad november 2017.
- Lokal journalist, samtale i Kabul 31. april 2017.
- Lokal journalist, samtale i Kabul 18. april 2016.
- Lokalt ansatt ved vestlig ambassade, samtale i Kabul 30. april 2017.
- Ansatt i FN-organisasjon, samtale i Kabul 21. oktober 2013.
- Forsker Torunn Wimpelmann, Chr. Michelsen Institute, e-post 7. juli 2018.
- Afghanske studenter, samtale i Teheran november 2017.
- Internasjonal NGO, samtale i Teheran november 2017.
- Ansatt i FN-organisasjon, samtale i Kabul 18. november 2014.
- Diplomatkilde, e-post 23. april 2018.

